

O IZVORIMA, ZDENCIMA, VODOVODU, GRADNI, MOSTOVIMA I MLINOVIMA U SAMOBORU

Branka Beović, dipl. ing. građ.

Jedna kratka obavijest na web stranici grada Samobora kako će se u 17 sati, 30. travnja 2017. godine, baš kao nekada davno, na zdencu na glavnom trgu u Samoboru, Trgu kralja Tomislava, kititi majuš, potaknula je moju znatiželju i navela me da krenem u Samobor i vidim o kakvom je to običaju riječ.

ŠTO JE TO KIĆENJE MAJUŠA?

Riječ je o starom narodnom običaju samoborskog kraja prema kojem su se predvečer uoči 1. svibnja kitili zdenci.

Stari Samoborci posjekli bi u lozi mlado bukovo stablo, pri zdencu bi željeznom motkom izdubili pola metra duboku rupu, u nju usadili drvce i zatrpali ga zemljom da se ne sruši. Zatim bi ga mladi, obično djevojke, okitili poduljim trakama raznobojnog papira. Najvažnija je crvena boja koja ima zaštitnu ulogu - odbijanje zlih sila od domova i agrarnih dobara. Okićeni majuš trebao je osigurati obilje i čistoću vode uz koju se stavlja. Novac za kupnju papira, za *kinč*, morali bi dati svi koji su s tog zdenca nosili vodu, izuzev onoga tko je posjekao i donio drvo za kićenje. Uz okićeni bi se majuš zapjevalo *Marijo, svibnja kraljice* i druge pjesme, a iz donesenih bi se čaša pila voda.

„Majuš“ bi ostao zaboden pored zdenca cijeli svibanj.

Običaj su u samoborskom kraju njegovali do sredine prošlog stoljeća, a onda kada su nestali i zdenci nestao je i običaj.

Tradicionalno kićenje majuša organizirali su **Ogranak Matice hrvatske u Samoboru** i **Udruga** koja njeguje stare običaje samoborskog kraja **Etno Fletno**. Angažiranjem samoborskih matičara običaj je obnovljen prije 7 godina, otkada se redovito obavlja prema originalnim navodima opisanim u knjizi **Milana Langa, Samobor, narodni život i običaji**.

Slika 1: Samoborska vekivečna Gradna (snimila B. Beović)

Slika 2: Samoborska Mala Venecija (snimila B. Beović)

ZDENCAC NA TRGU KRALJA TOMISLAVA

U prošlosti je Trg kralja Tomislava imao važnu ulogu kao prostor gdje su se održavali dnevni, tjedni i godišnji sajmovi, crkvene svečanosti te politički skupovi. U

Slika 3: Detalj karte Antuna Petra Praunspengera iz 1764. godine s označenim zdencom na trgu i ucrtanim mostovima i mlinovima (izvor: Dumbović Bilušić, 1995.)

Slika 4: Poplava Gradne, Samobor, Trg kralja Tomislava 1937. – Sudnik (izvor: Dumbović Bilušić, 1995.)

Slika 5: Most onaj drugi u Europi (snimila B. Beović)

središtu trga nalazi se zdenac iz kojeg teče pitka voda. Prvi grafički podatak o zdencu potječe iz 1764. godine.

Stari je zdenac kružnog tlocrta bio pokriven stožastim daščanim krovom, a u devetnaestom stoljeću zamijenjen je novom građevinom, zidanom od opeke, s petrolejskom lampom na krovu. Fotografije Trga i zdenca iz 1860. i 1876. godine čuvaju se u Samoborskom muzeju. Redizajn zdenca napravljen je 1894. godine. Ugovor između općine Samobor i ljubljanskoga graditelja A. Samasse o gradnji zdenca također se čuva u Samoborskom muzeju. Zbog potrebe za prometnom regulacijom oko 1960. godine

je s Trga uklonjen zdenac, a središnji je prostor Trga pretvoren u parkiralište. Osamdesetih godina prošlog stoljeća parkiralište je premješteno na prostor izvan Trga, a zdenac rekonstruiran. (Dumbović Bilušić, 1994./95.)

VODA U SAMOBORU

Samobor ima obilje pitke vode: ima je po zdencima i vrelima gorskim, čiste i bistre, hladne kao *led ledveni* i piti je ne možeš, kako te za zube *mrzli*, a zdrave, te po njoj želudac hitrije *cera* i uskoro očutiš glad.

Po bregovima i u njihovu podnožju, a osobito po dragama ima obilje malih *zvirajnkov*. Ako zviranjku zabiju u pećinu drvenu ili kamenu cijev, da na nju voda „curi“, onda je to *curek*. Gdje je vrelo obzidano, to je *zdenec*. Vuče li se voda iz njega na cmrk zovu ga šterna (cisterna), ali govore jednomu i drugomu i *zdenec* i šterna. (Lang, 2009.)

DVA ZANIMLJIVA VRELA

U samoborskom se kraju, nalijevo od puta, što vodi iz Pozorina u Močvarine nalazio Gladni zdenec. Za ovu se vodu govorilo da ima izvanrednu probavnu moć – ma koliko sit netko bio, kad bi je popio, za sat bi vremena opet bio gladan pa ga je narod prozvao *Gladnim zdencem*.

Zdenac sa vodom kojemu je voda zdravlju škodljiva

Na brijegu Peskovčaku nalazilo se glasovito vrelo, međutim, kažu da je njegova voda štetila zdravlju. Vrelo ne bi presušilo ni za velike suše. Oko njega nije bilo nikakve ograde ni žlijeba za vodu, što je bio znak da voda nije za piće. Pričalo se da se od ove vode može dobiti groznica.

ZDENCI

Prema popisu iz 1908. godine, Samobor je imao 72 javna i privatna zdenca. Javne zdence gradila je, nadzirala i održavala općina. Uz javne je bilo i dosta privatnih zdenaca po dvorištima.

U podrumu jedne od kuća u centru Samobora nalazi se bunar slučajno otkriven prilikom uređenja kuće. Osvijetljen je i pokriven staklom tako da se može vidjeti njegova „utroba“.

Voda potrebna za piće i kuhanje nosila se iz zdenca ili sa šterne. Tko nije ima zdenac u svom dvorištu, vodu je nosio od susjeda koji su ga imali, iz općinskog zdenca s ulice ili *pod bregum*. Evo kako su izgledali ti zdenci:

Obični domaći zdenac ima naokolo ograju. Za nju treba: 4 stupa, pak dva stupa, na kojima se obraća vratilo; na stupima su trami, na njima rožnice, pak letve, na kojima se pomeće crijep ili se pribiju daščice. Odozdo pak naokolo obita je ograda na metar visoko daskama i ima stalek za škaf. Na vratilu je vinta, a negdje kotač; na vintu je privezan štrik ili lanc, lančenicica, na tome visi čeber, kojim se zaima voda. Ima zdenaca z drvenimi roli i na pumpu, pa i željeznih. (Lang, 2009.)

Blago se nije napajalo kod kuće, već se gonilo na vodu u Gradnu, a glavna su napajališta bila kod Grgasova mlina, kod mosta kod Novoga trga i kod Žakaljeva mlina.

ČIŠĆENJE ZDENACA KOJI NISU BILI OPĆINSKI

U proljeće su se čistili zdeneci koji nisu bili općinski. Onaj koji je čistio na kraju bi na dno očišćena zdenca nasuo bijela pijeska, a zatim poslao svoga „dečeca“ ili nekoga iz svoje kuće da ide od kuće do kuće po susjedstvu, koji crpe vodu iz tog zdenca, da mu dadu za njegov trud koji filir ili koje jaje. (Lang, 2009.)

OBRANA OD POŽARA U STAROM SAMOBORU

Voda je bila potrebna i za gašenje požara. Samobor je u prošlosti često stradavao od požara. Veliki požar 1794. godine poharao je gotovo pola mjesta. Od davnine su se u Samoboru upotrebljavale protiv vatre samo ručne štrcaljke. Prvu prijevoznu štrcaljku nabavila je samoborska općina 1821. godine, a 1890. godine osnovano je Dobrovoljno vatrogasno društvo.

VODOVOD

Budući da voda iz zdenaca nije uvijek bila zdravstveno ispravna, počelo se razmišljati o uvođenju vodovoda.

Na zamolbu općinskog poglavarstva u Samoboru, Kraljevska zemaljska Vlada poslala je *nadinžinira* Milana pl. Eisenthala u Samobor da da *generalno tehničko mnijenje* u svezi s eventualnim građenjem vodovoda u Samoboru. Prikazano je u Samoborskom listu, br. 7 od 1. travnja 1908. godine.

Od prijedloga do otvorenja prošlo je sedam godina, budući da je uz tehnički dio bilo potrebno riješiti i pitanje financiranja izgradnje vodovoda.

Vodovod je građen od 1912. do 1914. godine za načelnika Mirka Klešića, a općina je dala 165.000 kruna. Potrebne količine vode, 5 l/s, osigurane su iz kaptiranog izvora u Brestovju. Izgrađen je lijevanoželjezni gravitacijski cjevovod promjera 100 mm, tri prekidne komore i vodosprema „Čudomorščak“, volumena 280 m³.

Vodovod je otvoren početkom 1915. godine, a u *Samoborskom listu* br. 2, od 10. siječnja 1915. godine, zapisano je da je došla prva voda u Samobor, *tih i mirno bez buke, kao što nam dolazi svako dobro u životu*

Potrošači su se vodom opskrbljivali iz javnih izljeva.

OBRANA OD POŽARA U STAROM SAMOBORU

Voda je bila potrebna i za gašenje požara. Samobor je u prošlosti često stradavao od požara. Veliki požar 1794. godine poharao je gotovo pola mjesta. Od davnine su se u Samoboru upotrebljavale protiv vatre samo ručne štrcaljke. Prvu prijevoznu štrcaljku nabavila je samoborska općina 1821. godine, a 1890. godine osnovano je Dobrovoljno vatrogasno društvo.

ŠTO JE SAMOBOR BEZ GRADNE?

Gradna nastaje spajanjem dva potoka: Lipovečke Gradne i Rudarske Gradne. Prvi teče Lipovečkom Dragom, a drugi Rudarskom Dragom, a spajaju se kod crkve sv. Mihalja te združeni teku kroz središnji dio grada prema Savi.

Samoborskom je djetetu svaka voda Gradna, pa je tako i Sava Gradna. Prvi pisani spomen Gradne nalazi se u povelji kralja Bele IV. Njome se Samoborcima potvrđuju povlastice „slobodnog kraljevskog trgovišta“, a granice trgovišta određuju se rječicama i potocima samoborskog kraja.

Neki misle da je Gradna dobilo ime po tom što teče ispod grada, a druga priča kaže da su potok za vrijeme ratovanja zagrađili kako bi u njemu i oko grada bila veća voda da se neprijatelj ne bi mogao približiti gradu. Od toga građenja dobio je ime Gradna. (Lang, 2009.)

Gradna još nikada ljeti nije presušila. Teško je povjerovati da se u prošlosti često prelila preko svojih obala, poplavila Samobor te nanijela mnogo štete i Samoboru i Samoborcima. Krajem 1882. godine načelnik Ljudevit Šmidhen potaknuo je pitanje njene regulacije.

Gradnu premošćuju brojni mostovi i mostići.

Slika 6: Pogled na Novi most iz 1906. godine (snimila B. Beović)

Slika 7: Ausgus – izljev, sjećanje na neka davna vremena (snimila B. Beović)

Slika 8: Zdenec na Trgu kralja Tomislava danas (snimila B. Beović)

Slika 9: Matica – obnova tradicije kićenja od 2007. (snimila B. Beović)

Slika 10: Okićeni zdenac na Trgu kralja Tomislava (snimila B. Beović)

BETONSKI MOSTOVI PREKO GRADNE

Dugo se preko Gradne i u samom centru Samobora komuniciralo preko drvenih brvni i kasnije drvenih mostova. Početkom 20. stoljeća, 1906. godine, sagrađena su dva nova betonska mosta. U to su vrijeme predstavljali veliku graditeljsku novinu.

Projektant je bio I. Zipke, a izvođač radova J. Dubsky. Most od Trga kralja Tomislava prema Perkovčevoj ulici prema rasponu je tada bio jedan od najvećih betonskih mostova u ovom dijelu Europe. U most je utrošeno 7 vagona cementa i oko 15 tona željeza.

MLINOVI NA GRADNI

Nekada se na Gradni nalazilo 19 mlinova i svi su imali dosta mljeti, a uz mlinariju mlinarski su se obrtnici bavili i drugim zanatima za koje je bila potrebna velika količina vode. *U Gornjem je kraju uz bakranu radila i pilana; Bastijančićev mlin kasnije je služio- za čišćenje lanaca, obitelj Praunsperger se uz mlinariju bavila i staklom i sadrom. Uz njihov mlin uticao je u Gradnu potočić, prozvan od pučanstva, "Bijelim potokom". Ime su mu dale bijele vapnene i dolomitične stijene preko kojih se ovaj potočić u malenim slapovima žuri, da se čim prije izgubi u bistroj Gradni. Na utoku Rudarske i Lipovečke Gradne uz mlin se nalazila stupa za usitnjavanje hrastove kore, zabilježio je Lang.*

Danas mlinova više nema, ali zato Samobor ima Šetalište uz mlinove. Nedaleko od nekadašnjeg Bradačevog mlina nalazi se skulptura samoborske akademske kiparice Irene Podvorac „Mačka na mlinskom kamenu“. U skulpturu od hrastovine i metala ugrađeni su i nekadašnji dijelovi iz mlina.

I Samobor je svoje javne površine ukraasio novim, modernim fontanama - Maslačak i vodoskok na spoju Perkovčeve i Langove ulice.

Slika 11: Mlinsko kolo mlina – ostatak mlina u Mlinarskoj ulici (snimila B. Beović)
...Zhrđal je zdavnja melinski ketač ... A Gradna je negda imela rad obrtat melinske ketače...

Milan Žgerac Peharnik

Slika 12: Skulptura Mačka na mlinskom kamenu Irene Podvorac (snimila B. Beović)

Slika 14: Nova fontana na spoju Perkovčeve i Langove (snimila B. Beović)

Slika 13: Jedna od novih fontana – Maslačak (snimila B. Beović)

Uživanja u kićenju majuša i šetnju Samoborom završila sam jednom pravom samoborskom kremšnitom te se prisjetila Matoševih riječi posvećenih Samoboru:

„Samobor ima sve blagoslovne ljepote klasičnog hrvatskog predjela. Gora i ravnica, bistra Sava i bujni gorski potoci i izvori, ... aristokratski dvorac i seoska kuća, krasni parkovi i pitome klijeti gostoljubivih vinograda – sve ljepote gornjohrvatskog kraja usredotočene su u tom starom hrvatskom mjestu što leži kao udaljeno zagrebačko predgrađe, ... u zaklonu gorskih šuma i pod štitom veličajnih historijskih ruševina ...

Ako si očemerene i bolesne duše, umirit ćeš se na šumu tih mlinova, na pjesmi toga gorskog zraka, u mirnoj harmoniji ovih idilskih slika i širokih modrih vidika. Ako si bolesna tijela, naći ćeš u tome ... našem trgovištu sve uredbe i pogodnosti modernog sanatorija....“.

LITERATURA

Samoborski list, Godina III, Broj 7, 1908.

Matoš, A.G. (1999.): Oko Zagreba i po Hrvatskoj, Dom i svijet, Zagreb

Dumbović Bilušić, B.: Vrednovanje prostornih činitelja u oblikovanju povijesne jezgre Samobora, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 20/1994.-21/1995*

Feletar, D. (2004.): Samobor: u povodu 762. obljetnice grada Samobora. Pretisak, Gradsko poglavarstvo grada Samobora, Samobor

Čebušnik, M.; Debogović, B. (2007.): Voda, most, mlin, Gradska knjižnica Samobor, Samobor

Lang, M. (2009.): Samobor narodni život i običaji. U povodu 766. obljetnice grada Samobora. Pretisak, Grad Samobor: Gradska knjižnica Samobor: Meridijani, Samobor ■